

זילת

לשויון זכויות אדם

הגנה מוסדית

הסדרת מעמדם של מגני זכויות אדם

מאת:

אייל לוריא-כרדס
עו"ד מור הרניק בלום
עינת עובדיה

נייר מדיניות 8 ב'
ישראל, יוני 2021

© כל הזכויות שמורות

תקציר

במרץ 1998 אימצה עצרת האו"ם את "ההכרזה בדבר זכותם ואחריותם של יחידים, קבוצות וארגונים בחברה לקדם ולהגן על זכויות אדם וחירויות יסוד". ההכרזה מכילה מקבץ זכויות ועקרונות על בסיס אמות המידה המקובלות לשמירה על זכויות אדם. היא מעוגנת באמנות בינלאומיות ומהווה סטנדרט שעל מדינות החברות באו"ם לשאוף אליו ולפעול לאורו.

בנייר מדיניות זה אנו מציעים לעגן את מעמדם של ארגוני החברה האזרחית ושל אנשים פרטיים, הפועלים במטרה להגן על זכויות אדם, ברוח הכרזה זו. זאת, באמצעות הצעת חוק שתקבע הגנות על ארגוני חברה אזרחית ואנשים פרטיים שעוסקים בהגנה על זכויות אדם כדי להבטיח את פעילותם החופשית. בנוסף, בהצעת החוק מועלית גם הצעה לקדם קביעת חסינויות שונות ברמה המשפטית.¹

מהלך זה מתבקש לאור העובדה שמגני זכויות אדם חשופים פעמים רבות להתנכלויות ולפגיעה בזכויותיהם בשל עיסוקם בפעילות לקידום זכויות אדם. הצעת החוק מבקשת להעניק לארגונים ואנשים אלו הגנות מיוחדות מפני פגיעה בחופש הביטוי ומפני גילויי אלימות, ובתוך כך הגנה מפני אלימות משטרתית, התעמרות, איומים במעצר והפעלת כוח מצד המשטרה – שהפכו להיות נפוצים יותר בשנים האחרונות.

נייר מדיניות זה הוא השני בסדרת ניירות מדיניות שנועדו – ביחד ובנפרד – לחזק את ההגנה המוסדית על זכויות אדם בישראל.

¹ פ/פ 1317/20 הצעת חוק מגני זכויות האדם התשע"ה (אתר נבו).

רקע

מכון זולת שם לו כמטרה המרכזית את חיזוק ההגנה המוסדית על זכויות אדם בישראל ואת הבטחת היכולת של הרשויות לקדם שוויון וזכויות אדם. במסגרת זו, אנו מקדמים סדרה של ניירות מדיניות בנושא ההגנה המוסדית על זכויות אדם. מסמך זה הוא השני בסדרה, ואנו מתמקדים בו בהמלצה לאמץ חוק המסדיר את מעמדם של ארגוני החברה האזרחית ושל אנשים פרטיים, הפועלים במטרה להגן על זכויות אדם.

מאז הקמתו נערכו במכון זולת ניתוחים השוואתיים מקיפים של זכויות האדם הבסיסיות דוגמת חופש התנועה, חופש המצפון והדת, והזכות להביע דעות ברבים, והועלו מספר פתרונות והצעות לצעדים אופרטיביים. יישום פתרונות וצעדים אלה יבטיח הגנה טובה ומלאה יותר של זכויות האדם בישראל, ישפר משמעותית את האופן בו מוסדות המדינה מתמודדים עם סוגיות של זכויות אדם, ויקבע את ההגנה הזו באמצעות גופים בלתי תלויים.

במוקד מאמצינו עמדו פתרונות מוסדיים, והמלצות שיעגנו את השמירה על זכויות האדם באופן שאינו תלוי נושא או תחום ויבטיחו שמירה והגנה על זכויות האדם לאורך זמן, באופן עצמאי וללא תלות בבעלי התפקידים המכהנים בכל עת.

בחודש מרץ 2021 פרסמנו את נייר המדיניות הראשון בסדרת "ההגנה המוסדית" בו התמקדנו בשתי המלצות מרכזיות המשלימות זו את זו: הקמת מוסדות לאומיים להגנה על זכויות אדם (נציבויות זכויות אדם), וחיזוק מעמדו של מבקר המדינה בתחום. בבסיס המלצות אלה עומדת ההכרה כי אף שההגנה על זכויות אדם בעולם באה לידי ביטוי באופנים רבים ומגוונים המשקפים שיטות ממשל ומאפיינים הייחודיים לכל מדינה, מדינות רבות אימצו כפתרון מרכזי את הקמתם של מוסדות לאומיים שתפקידם הוא קידום זכויות אדם והגנה עליהן.

כפי שהודגש בנייר המדיניות הראשון בסדרה, אחד מהתפקידים המשמעותיים של נציבות זכויות אדם הוא לשמש גוף מקשר בין הממשל לבין ארגוני החברה האזרחית. על הנציבות מוטל גם לתפקד כגוף המגן על ארגוני החברה האזרחית ומונע ניסיונות סיכול או הצרת צעדיהם מצד הממשלה או גורמים אחרים.

על בסיס תפישה זו אנו מפרסמים כעת את החלק השני בסדרה, ומבקשים לאמץ חוק הקובע הגנות על מעמדם של ארגוני חברה אזרחית ושל אנשים פרטיים העוסקים בהגנה על זכויות אדם ובקידומן.

להצעת חוק זו חשיבות מיוחדת כיום בשל העובדה שמגני זכויות אדם חשופים, יותר מאשר בעבר, להתנכלויות ולפגיעה בזכויותיהם בגלל מעורבותם בפעילות לקידום זכויות אדם. התנכלויות אלה, המיועדות להשתיק אותם, נעשות על ידי גורמים מדינתיים ופרטיים כאחד ובמגוון כלים הכוללים גם: אימים במעצר וזימונים לחקירות משטרתיות בגין התבטאויות החוסות תחת חופש הביטוי; הטרדות חוזרות ונשנות באמצעות תביעות לשון הרע בעקבות מתיחת ביקורת ציבורית בנושאים המצויים במחלוקת; הגבלת מקורות מימון של עמותות ללא מטרת רווח באמצעות חקיקה על מנת להביא להפסקת פעילותן; הגבלת חופש תנועה במוקדי פגיעה בזכויות אדם; מסעות הכפשה והצגה שגויה באמצעי התקשורת; וקריאות גנאי כלפיהם מצד נציגי ציבור ואף אימים על חייהם.

לפיכך, הצעת החוק קובעת שורה של הגנות על מעמדם ופועלם של מי שיוגדר כ"מגני זכויות אדם". בבסיס הצעת החוק, עומדת ההכרה בכך שפעילותם ראויה לעידוד ולהגנה מפני התערבות שרירותית למען רווחת החברה כולה בהיותה חיונית לקידום והגנת זכויות האדם.

אימוץ החוק ימסד, יקדם וישפר באופן אקטיבי וממשי את ההגנה על זכויות אדם בישראל, ויבטיח שמדינת ישראל תמשיך להיות חלק מקבוצת המדינות המתקדמות בעולם בכל הקשור להגנה מוסדית על זכויות האדם.

נוסח הצעת החוק – ברוח הצהרת האו"ם

הצעת החוק נכתבה ברוח הצהרת האו"ם בדבר ההגנה על מגני זכויות האדם – "ההכרזה בדבר זכותם ואחריותם של יחידים, קבוצות ואורגנים בחברה לקדם ולהגן על זכויות אדם וחירויות יסוד"².

אמנם ההצהרה אינה בעלת מעמד משפטי מחייב בדין הישראלי, אולם היא מכילה מקבץ זכויות ועקרונות המבוססים על סטנדרטים של זכויות אדם המעוגנים באמנות בינלאומיות שישראל היא צד להן, דוגמת האמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות, וכן מתבססת על זכויות שהן חלק מהמשפט המנהגי הבינלאומי, המחייב את ישראל.

ההצהרה התקבלה על ידי האספה הכללית של האו"ם בשנת 1998 והיא מהווה סטנדרט שעל מדינות החברות באו"ם לשאוף לו ולפעול לאורו. בתחילת ההצהרה הודגשה חשיבות פעילותם של מגני זכויות אדם כמי שפועלים על פי אמונתם לקידום חירויות יסוד עבור כלל בני האדם בעולם ובתוך כך מצליחים גם למגר ולמנוע הפרות של זכויות אדם. כמו כן, ההצהרה מכירה, בין היתר, בזכותם של קבוצות ואינדיבידואלים לקדם הגנה על זכויות אדם הן ברמת המדינה והן ברמה בינלאומית.

כך למשל, סעיף 1 להצהרה קובע כי:

"כל אדם זכאי לקדם ולחתור, בעצמו או בצוותא, למען הגנה על זכויות האדם וחירויות היסוד ומימושן, ברמה הלאומית וברמה הבינלאומית"

וסעיפים 5-6 קובעים כי כל אדם זכאי, באופן אישי או כחלק מארגון או קבוצה, לקדם ולהגן על זכויות אדם וחירויות יסוד, באמצעות מפגשים, הקמה או הצטרפות לארגונים וקבוצות, וכן באמצעות מסירת מידע וידע אודות זכויות האדם.

בהצהרה, חוזרת ועולה חובתן של מדינות לקדם, ליישם ולהגן על זכויות אדם, על ידי נקיטת בצעדים ליצירת התנאים הנחוצים במישור החברתי, הכלכלי, הפוליטי והמשפטי, בין היתר באמצעות חקיקה.

דגש חשוב ניתן לכך שעיקר האחריות והחובה לקידום של זכויות אדם וחירויות יסוד, ולהבטחת השמירה וההגנה עליהן, נתונות בידי המדינה.

סעיף 2 להצהרה קובע כי:

"כל מדינה נושאת באחריות ובחובה ראשונות במעלה להגן, לקדם וליישם את כל זכויות האדם וחירויות היסוד, וזאת בין היתר על ידי אימוץ הצעדים הנדרשים על מנת ליצור את כל התנאים הנדרשים בתחום החברתי,

² הכרזה בדבר זכותם ואחריותם של יחידים, קבוצות ואורגנים בחברה לקדם ולהגן על זכויות אדם וחירויות יסוד שזכו להכרה בינלאומית Declaration (תרגום לא רשמי - A/RES/53/144 'החלטת העצרת הכללית של האו"ם מס)

הכלכלי, הפוליטי ובתחומים אחרים, וכן על ידי אימוץ הערביות המשפטיות הנדרשות על מנת להבטיח כי כל בני האדם בתחום שיפוטה, באופן אישי או בצוותא, יוכלו להנות הלכה למעשה מזכויות וחירויות אלה. כל מדינה תאמץ ככל הנדרש אמצעים תחיקתיים, מנהליים ואחרים, על מנת לערוב לקיומן של הזכויות והחירויות המצוינות בהכרזה זו.

כמו כן, בסעיף 12 להצהרה נקבע כי המדינה תנקוט בכל הצעדים הנדרשים בכדי לוודא כי הרשויות מגנות על כלל האנשים שבתחומן כנגד כל סוג של אלימות, אימים, אפליה לרעה, לחץ או פעולה שרירותית אחרת הבאה כתוצאה ממימוש לגיטימי של הזכויות המוגנות בהצהרה. עוד מודגש, שכל אדם או ארגון זכאים להגנה אפקטיבית תחת החוק הלאומי בעת פעילותם למען זכויות אדם, הבטחת ההגנה עליהן, ומניעת הפרות שלהן.

הצעת החוק נוסחה כאמור ברוחה של ההצהרה ולאורה, ועל כן היא כוללת הגנות כלליות ומיוחדות על מגני זכויות אדם, שנועדו להבטיח את חופש הביטוי שלהם, לאפשר להם לפעול באופן חופשי, ולהגן עליהם מפני גילויי אלימות – בין היתר אלימות משטרתית.

כך למשל, הצעת החוק מבקשת להגן מפני מעצרים שרירותיים ומפני התעמרות בעת המעצר, ולפיכך מחייבת תיעוד חזותי בעת מעצר של מגן זכויות אדם, וכן מחייבת את קבלת אישור היועץ המשפטי לממשלה בטרם הגשת כתב אישום על עבירות לכאורה אשר נעשו במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם.

ההצעה אף מגבילה את היכולת לבצע חיפוש חיצוני בכליו של אדם, במקרה בו נעברה עבירה במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם. זאת, במטרה להבטיח כי לא ייעשה שימוש לרעה בסמכויות השוטרים נגד מגני זכויות אדם.

עוד קובעת הצעת החוק חסינויות משפטיות שונות. מטרת מוסד החסינות היא לאפשר לאנשי מקצוע מסוימים לבצע עבודתם נאמנה. היחסים בין אנשי מקצוע מסוימים ללקוחותיהם (למשל עורכי דין או רופאים) מצריכים דרגה גבוהה של אמון. אמון זה עלול להיסדק אם מעל לכל תקשורת בינם לבין לקוחותיהם ירחף החשש שמא המידע ימסר כראייה בבית משפט או בחקירה במשטרה. לכן, הצעת החוק מבקשת לקבוע ש"מגן זכויות אדם" יכלל גם הוא ברשימת אנשי המקצוע שעל עבודתם חל חסיון. זאת לאור חשיבות עבודתו ולאור העובדה שהוא עוסק בטיפול ובקידום זכויותיהם של בני אדם, עיסוק שלטובתו עליו להיחשף לעיתים למידע רגיש או סודי אשר קורבן זכויות האדם שפנה אליו אינו מעוניין בחשיפתו. בדומה ללקוחותיהם של עורך דין, פסיכולוגית או רופאה, קורבנות של הפרת זכויות אדם (כגון פונים לקו החם של מרכזים להגנה מפני תקיפה מינית) מצפים ממגן זכויות האדם שעימו הם משוחחים לשמור בסוד את תוכן הדברים. החיסיון היחסי המוצע בהצעת החוק נועד להבטיח שקורבנות הפרת זכויות אדם לא יימנעו מלספר את סיפורם אך ורק בשל החשש כי הוא ייחשף לאחר מכן מפי מגן זכויות אדם במסגרת עדותו בפני המשטרה או בתי משפט. עם זאת, הצעת החוק מציעה להטיל חסיון יחסי אשר בית המשפט יוכל להורות על הסרתו אם יסבור כי הדבר מחויב לשם עשיית צדק.

הצעת חוק מגני זכויות האדם, התשע"ה–2015, הכנסת העשרים

פרק א': הגדרות

1. הגדרות
בחוק זה –
"זכות אדם" – זכות המוכרת במשפט זכויות האדם הבינלאומי;
"מגן זכויות אדם" – אדם, לרבות חבר בני אדם, בין שהוא תאגיד ובין שאינו תאגיד, העוסק בפעילות להגנה על זכויות אדם ומקבל את האוניברסליות של זכויות האדם;
"פעילות להגנה על זכויות אדם" – פעילות הנעשית בדרכי שלום שמטרתה קידום, יישום או הגנה על זכויות אדם, לרבות הגנה על הסביבה, בין אם היא נעשית באופן ממושך ובין אם באופן חד פעמי, לרבות על ידי פניה לערכאות ותיעוד של הפרות זכויות אדם.

פרק ב': מטרה

2. מטרה
חוק זה נועד להגן על מגני זכויות אדם ועל פעילות להגנה על זכויות אדם, ברוח ערכי כבוד האדם וחירותו.

פרק ג': סמכויות מעצר והעמדה לדין

סימן א': עקרונות כלליים

3. הזכות למחאה
לכל אדם הזכות למחות נגד עוולות והפרות של זכויות אדם.
4. הזכות להתאגדות
למטרת קידום זכויות אדם או הגנתן הן במישור הלאומי והן במישור הבינלאומי, לכל אדם הזכות להתאגד בארגונים שפועלים להגנה על זכויות אדם, להיפגש או להתאסף בדרכי שלום, להקים, להצטרף, להיות בקשר או לקחת חלק בארגונים לא ממשלתיים או בין-ממשלתיים.

סימן ב': תיקוני חקיקה

5. תיקון חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו–1996,¹ בסעיף 23(א)(1), בסופו יבוא "אולם אם העבירה מבוצעת במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם, כהגדרתה בחוק מגני זכויות האדם, התשע"ה–2015, לא יעצור שוטר אדם אלא אם השוטר סבור שהאדם עלול לסכן את בטחונו של אדם";
6. תיקון חוק סדר הדין הפלילי (נוסח משולב), התשמ"ב–1982,² בסעיף 67, האמור בו יסומן הפלילי (נוסח משולב) "א" ואחריו יבוא:

"(ב) העמדה לדין בגין עבירות לכאורה שבוצעו במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם, כהגדרתה בחוק מגני זכויות האדם, התשע"ה-2015, תותנה באישור היועץ המשפטי לממשלה."

בחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – חיפוש בגוף ונטילת אמצעי זיהוי), התשנ"ו-1996¹³, בסעיף 3(א), בסופו יבוא "אולם אם העבירה מבוצעת במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם כהגדרתה בחוק מגני זכויות האדם, התשע"ה-2015, ייערך חיפוש חיצוני רק אם היה השוטר סבור שהאדם עלול לסכן את ביטחונו של אדם."

בחוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים), התשס"ב-2002¹⁴, בסעיף 9, אחרי "ואולם שחזור של העבירה בידי החשוד" יבוא "או מעצר של מגן זכויות אדם במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם, כהגדרתה בחוק מגני זכויות האדם, התשע"ה-2015" ובמקום "יתועד" יבוא "יתועדו".

פרק ד': חופש הביטוי

סימן א': עקרונות כלליים

לכל אדם הזכות לפרסם באופן חופשי או להעביר מידע על זכויות אדם או על הפרתן.

לכל אדם הזכות לחקור, לחפש ולקבל מידע על זכויות אדם, לרבות על האופן שבו זכויות אלו מיושמות על ידי הרשויות השונות.

לכל אדם הזכות ללמוד ולהחזיק בעמדות הנוגעות להגנה על זכויות אדם ולהעלותן לדיון ציבורי.

לכל אדם הזכות לפתח ולדון ברעיונות ובעקרונות חדשים בתחום זכויות האדם ולפעול לקידומם.

סימן ב': תיקוני חקיקה

בחוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965¹⁵ –

(1) בסעיף 15, בסופו יבוא:

"(13) הפרסום נעשה במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם, כהגדרתה בחוק מגני זכויות האדם, התשע"ה-2015";

(2) בסעיף 19, בסופו יבוא:

"(5) לשון הרע הייתה במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם, כהגדרתה בחוק מגני זכויות האדם, התשע"ה-2015."

(3) אחרי סעיף 26 יבוא:

7. תיקון חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – חיפוש בגוף ונטילת אמצעי זיהוי)

8. תיקון חוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים)

9. זכות הפרסום וההפצה

10. הזכות לאיסוף מידע

11. הזכות ללמוד

12. זכות הדיון והמחשבה

13. תיקון חוק איסור לשון הרע

”שקילת השפעה 26א. בניהול תובענה לפי חוק זה, ישקול בית המשפט את מצננת ההשפעה המצננת של החלטתו או פסק דינו.”;

תיקון חוק העונשין 15. בחוק העונשין, התשל”ז–1977¹, סעיף 288 – בטל.

פרק ה': זכות ההתערבות בתובענות

זכות ההתערבות בתובענות 16. בכל תובענה, בבואו של בית המשפט לבחון בקשת ידיד בית משפט, יינתן משקל להיות המבקש מגן זכויות אדם.

פרק ו': חסינות

תיקון פקודת הראיות 17. בפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל”א–1971², אחרי סעיף 51 יבוא:

”עדות מגן זכויות אדם 51א. (א) מגן זכויות אדם, כהגדרתו בחוק מגני זכויות האדם, התשע”ה–2015, אינו חייב למסור ראיה על דבר הנוגע לאדם שנוקק לשירותו והדבר הגיע אליו תוך עבודתו כמגן זכויות אדם והוא מן הדברים שלפי טיבם נמסרים למגן זכויות אדם בדרך כלל מתוך אמון שישמרם בסוד, אלא אם ויתר האדם על החיסיון או שמצא בית המשפט כי הצורך לגלות את הראיה לשם עשיית צדק עדיף מן העניין שיש לא לגלותה.

(ב) הוראות סעיף קטן (א) יחולו גם לאחר שחדל העד להיות מגן זכויות אדם.

(ג) נטען חסיון לפי סעיף זה, יהיה הדיון בטענה בדלתיים סגורות; החליט בית המשפט לשמוע את העדות, רשאי הוא לשמעה בדלתיים סגורות.”

פרק ז': שונות

ליווי וייעוץ משפטי 18. (א) מגן זכויות אדם זכאי לקבל ליווי וייעוץ משפטי בכל שלבי ההליך המשפטי הפלילי, האזרחי או המנהלי המתנהל נגדו, הנוגע לפעילות להגנה על זכויות אדם שביצע.

(ב) הליווי והייעוץ המשפטי יינתנו בהתאם לעקרונות המנויים בחוק הסיוע המשפטי, התשל”ב–1972³.

תחולה 19. כל רשות מרשויות השלטון וכל הפועל מטעמה חייבים לכבד את הזכויות שלפי חוק זה.

תחילה 20. תחילתו של חוק זה שישה חודשים מיום פרסומו.

פירוט והסבר לסעיפי החוק

ההצעה מוגשת בשיתוף פעולה עם מכון 'זולת' – לשוויון וזכויות אדם, ונוסחה במקור על ידי הקליניקה לזכויות אדם בינלאומיות באוניברסיטה העברית, עבור ח"כ דאז זהבה גלאון.

הצעת החוק מחולקת לפרקים ובהם מפורטים תחילה העקרונות הכלליים בכל תחום, ולאחר מכן תיקוני חקיקה ספציפיים הדרושים ברוח העקרונות.

דברי הסבר לפי סעיפי החוק:

פרק א' – הגדרות

סעיף 1 להצעה מתייחס להגדרה של מגן זכויות אדם ופעילות להגנה על זכויות אדם. בדברי הרקע להצהרה צוין כי מגן זכויות אדם מוגדר בראש ובראשונה על פי פעולותיו לקידום ולהגנה על זכויות אדם אשר נעשות בדרכי שלום. פעולה בדרכי שלום היא פעולה שאין בה כדי לפגוע באיש. אין צורך שהאדם יוכר כפעיל זכויות אדם או כעובד בארגון זכויות אדם על מנת שייחשב כמגן זכויות אדם. כך למשל, ייתכן שאדם שמרבית הפעילות שלו אינה נוגעת לזכויות אדם (למשל עורך דין מסחרי) ייחשב מגן זכויות אדם לעניין מסוים. עם זאת, על פי ההצהרה, מגני זכויות אדם חייבים לקבל על עצמם את האוניברסליות של זכויות האדם. אדם המאמין כי יש להעניק זכויות רק לחלק מהאוכלוסייה אך לא לאחרת, לא ייחשב מגן זכויות אדם.

ברוח ההצהרה נעשו ניסיונות ברחבי העולם לעגן בדין הפנימי הגנה על מגני זכויות אדם, אשר ביניהם ניתן לאתר שני מודלים בולטים: האחד, מדינות שעייגנו בחקיקה או שמצויות בהליכי חקיקה, שבמסגרתם הן מאמצות את ההצהרה כלשונה או מנסחות סעיפים ברוח ההצהרה. כך לדוגמה, בשנת 2009 נוסחה בנפאל הצעת חוק ייעודית למגני זכויות אדם המחילה את עקרונותיה המהותיים של ההצהרה. במסגרת החוק אף מתוכננת נציבות למען מגני זכויות אדם ושירותי הגנה וסעד עבור פעילי זכויות האדם. גם מקסיקו חוקקה בשנת 2012 את החוק להגנה על מגני זכויות אדם ועיתונאים המעגן מנגנון הגנה לאומי על מגני זכויות אדם ואף מגדיר דרכים ספציפיות בהן יש לנקוט על מנת לצמצם את רמת הסיכון להם חשופים.

המודל השני, אותו ניתן למצוא במספר מדינות כגון בריטניה, גרמניה, בלגיה וספרד, נסמך על מדיניות התומכת בפעילותם של מגני זכויות אדם במסגרת שאיננה חקיקתית. בין היתר, האיחוד האירופי התומך בעקרונות המוחלים בהצהרה, ניסח כללים שנועדו לעזור ליישם את העקרונות המובאים בהצהרה בסוגיות מעשיות כמו השגחה, דיווח וקידום יחס ראוי ומכבד כלפי מגני זכויות אדם.

פרק ב' – מטרה

סעיף 2 מפרט את מטרת החוק – הגנה על אנשים הפועלים לקידום או להגנה על זכויות אדם.

פרק ג' – סמכויות מעצר והעמדה לדין

סימן א': עקרונות כלליים מעצר הוא אחד הביטויים הפוגעניים ביותר כלפי חירות האדם אשר יכולה המדינה לבצע, ומשום כך עליה לעשות זאת במשורה. מעצר שרירותי, איום במעצר או העמדה לדין הם בין הכלים המשמעותיים ביותר בידיה של מדינה בבואה לדכא פעילות להגנה על זכויות אדם.

פרק זה מציע תיקונים בסמכויות עיכוב ומעצר אשר מטרתם למנוע שימוש שרירותי בכלי זה על ידי רשויות המדינה. חשיבותו של פרק זה רבה במיוחד לאור מספר מקרים שאירעו בישראל בשנים האחרונות.

סעיף 3 מדגיש את החשיבות של זכות המחאה כחלק מהפעילות להגנה על זכויות אדם, ואשר מהווה כוח מניע לשינויים רבים בחברה ולקידומן של זכויות אדם.

סעיף 4 מחיל בדין הישראלי את סעיף 5 להצהרה, העוסק בזכות לחבור יחד עם אחרים, בין אם ברמה הלאומית או הבינלאומית, לשם פעילות משותפת להגנה על זכויות אדם: "For the purpose of promoting and protecting human rights and fundamental freedoms, everyone has the right, individually and in association with others, at the national and international levels: (a) To meet or assemble peacefully; (b) To form, join and participate in non-governmental organizations, associations or groups; (c) To communicate with non-governmental or intergovernmental organizations."

סימן ב': תיקוני חקיקה

סעיף 5 מצמצם את סמכויות המעצר ללא צו בסיטואציה של פעילות להגנה על זכויות אדם. העיקרון המנחה בסעיף זה הוא חשיבותו של חופש הביטוי בקידום והגנה על זכויות אדם. פעולות ציבוריות רבות החוסות תחת חופש הביטוי עשויות לפגוע ברגשות הציבור, אך כל עוד אין חשש שיש בהן כדי לסכן את ביטחוננו של אדם, הרי שאין להשתמש באמצעי החמור ביותר העומד לרשות הרשויות – המעצר – אשר שולל את חירות המפגינים.

סעיף 6 מחייב את קבלת אישור היועץ המשפטי לממשלה בטרם הגשת כתב אישום על עבירות לכאורה אשר נעשו במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם. צעד זה יהווה הגנה נוספת מפני מעצרים שרירותיים.

סעיף 7 מגביל את היכולת לבצע חיפוש חיצוני בכליו של אדם. כך, נקבע כי במקרה שהעבירה מבוצעת במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם, הרי שהחיפוש החיצוני ייערך רק אם סבור השוטרי כי האדם עלול לסכן את ביטחוננו של אחר. זאת, במטרה להבטיח כי לא ייעשה שימוש לרעה בסמכויות השוטרים נגד מגני זכויות אדם.

סעיף 8 קובע כי כל מעצר של מגן זכויות אדם במהלך פעילות להגנה על זכויות אדם ידרוש תיעוד חזותי. הסיבה לכך נעוצה בחשש כי כוחות הביטחון והמשטרה ינסו להתעמר במגני זכויות האדם בזמן חקירתם.

פרק ד' – חופש הביטוי

סימן א': עקרונות כלליים

פרק זה מעגן את הזכויות העיקריות המוזכרות בהצהרה בדבר מגני זכויות אדם אשר נועדו להבטיח את פעילות ההגנה על זכויות אדם. חירות המידע, המחשבה, המחאה וההתאספות מצויות כולן בליבת פעילותו של מגן זכויות האדם. כמו כן פעמים רבות מתבססת פעילותם של ארגוני זכויות האדם על איסוף חומר לשם כתיבה ופרסום דוחות במטרה לחשוף הפרה של זכויות אדם בידי רשויות המדינה. לפיכך, החופש לאסוף מידע ולתעד הפרות זכויות אדם הוא חלק אינהרנטי מפעילות לשם הגנה על זכויות אדם. בנוסף, ללא חופש המחאה לא יוכלו המגנים להביא את דבר ההפרה לידיעת הציבור, וללא ההתאספות תימנע יציאתו של קול גדול נגד ההפרה.

סעיף 9 מחיל בדין הישראלי את סעיף 6(b) להצהרה שבו מצוינת הזכות להעביר מידע אודות זכויות וחירויות אדם בסיסיות.

סעיף 10 מבטא את רוח סעיף 6(a) להצהרה, בו מודגשת חשיבות הנגישות למידע.
סעיף 11 מעגן מספר סעיפים בהצהרה העוסקים בחופש המחשבה ובזכות להחזיק בעמדות הנוגעות להגנה על זכויות אדם בסיסיות.

סעיף 12 נועד לאפשר לכל אדם לדון בתחום זכויות האדם כחלק מתפיסה לפיה שיח שכזה תורם מעצם היותו להגנה על זכויות אדם.

סימן ב': תיקוני חקיקה

סימן ב' לפרק ד' עורך מספר תיקוני חקיקה הנוגעים לחוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965 (להלן – חוק איסור לשון הרע), וזאת מאחר שבשנים האחרונות נצפית תופעה הולכת וגוברת של שימוש בתביעה או איום בתביעת לשון הרע בתגובה לביטוי בנושא ציבורי כדי להרתיע מגני זכויות אדם ופעילים מלקחת חלק בשיח הציבורי ולמתוח ביקורת על הפרות זכויות אדם. לרוב מדובר בגופים בעלי השפעה וכוח כלכלי, שעילת התביעה בגינה הם תובעים היא חלשה וסיכוייה להתקבל במשפט נמוכים. מאפיין נוסף של תביעות אלו הוא סכום תביעה מופרך החורג באופן ניכר מהסכומים המקובלים בפסיקה. תביעות אלו, המכונות בארה"ב SLAPP (Strategic Lawsuit Against Public Participation), יוצרות אפקט של השתקה ויש בהן כדי להרתיע אזרחים רבים מלקחת חלק בשיח הציבורי. אף אם כוונתו של התובע אינה ליצור אפקט זה, זוהי לרוב התוצאה בפועל במקרים כאלו (אבנר פינצ'וק **משתיק קול: משפטי דיבה כאיום על חופש הביטוי** (2013)). תופעה זו אינה ייחודית לישראל ומוכרת במקומות שונים בעולם. התופעה התחזקה על רקע העלייה במעורבותם של אזרחים ופעילותם של ארגוני מגזר שלישי, ובצל הליך ה"משפטיזציה" שעברה הזירה הציבורית.

ארגונים הפועלים לקידום זכויות אדם וכן ארגוני סביבה מתקיימים על בסיס משאבים מוגבלים ביותר. משום כך, כל איום בתביעה כזו מחייב אותם להפנות משאבים לטובת מימון הגנה על חשבון פעילותם השוטפת. תביעה מעין זו היא בעלת השלכות קשות אף יותר כלפי פעילים בודדים שאינם חלק מארגון או עמותה, ומשאביהם מוגבלים אף יותר.

סעיף 13 מגלם את ההבנה כי ראוי שפרסומים שנעשו לקידום או הגנה על זכויות אדם יזכו להגנה מפני שימוש לרעה בחוק איסור לשון הרע. כיום כולל חוק איסור לשון הרע מספר הגנות, ביניהן הגנת אמת בפרסום והגנת תום הלב. זו האחרונה מציינת בין היתר הבעת דעה על התנהגות אדם, הגשת תלונה לרשות מוסמכת וכן ביקורת על יצירה ספרותית או אמנותית. בשל חשיבות פרסומים הנעשים במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם מוצע להגן על פרסומים מסוג זה שנעשו בתום לב.

בנוסף כולל כיום חוק איסור לשון הרע אפשרות לפסוק הקלות בפיצויים בשל קיומן של נסיבות מסוימות. כך למשל, מונה סעיף 19 מקרים שבהם לשון הרע הייתה רק חזרה על דברים שנאמרו; מקרים שבהם הדובר היה משוכנע באמיתות הדברים; הדובר לא התכוון לפגוע; הדובר התנצל בשל הפרסום. ראוי להחיל את אותה הגנה על מגן זכויות אדם, לאור חשיבות פעילותו כן החסמים הרבים שניצבים במסגרת עבודתו.

עוד מוצע בסעיף זה כי על בית המשפט להתחשב בבירור תובענה הנוגעת ללשון הרע, באפקט המצנן שיכול להיות להחלטתו בכל הנוגע לפגיעה עתידית בחופש הביטוי. הכוונה היא שהכרה בלשון הרע במקרים רבים יכולה למנוע ביקורת על גופים חזקים במשק ובפוליטיקה משום שהמבקרים יחששו מחשיפה לתביעת לשון הרע. כמובן שלא בכל מקרה קיים אפקט שכזה, וגם כאשר קיים, משתנה משקלו בין תביעה לתביעה, אך חשוב שבית המשפט יהיה ער להשלכות של פסיקותיו.

סעיף 14 נועד לבטל את העבירה של העלבת עובד ציבור המופיעה בסעיף 288 לחוק העונשין, התשל"ז-1977. כאשר מול הערך הרב של חופש הביטוי ניצבת פגיעה אפשרית שאינה חמורה – יש להעדיף את

חופש הביטוי. כך ביתר שאת במסגרת פעילות להגנה על זכויות אדם. אי אפשר להגן על אמון הציבור על ידי השתקה, על ידי הפעלת איסורים פליליים או על ידי העמדת אנשים לדין על דברי ביקורת שהם השמיעו כלפי עובדי ציבור שנעלב. לא יתכן שפרסום שלא נועד להעליב, אלא נעשה מתוך כוונה להצביע על ליקוי ולהביא לתיקונו, אף אם בפועל פגע בעובד, עדיין עלול להוות עבירה פלילית.

פרק ה' – זכות התערבות בתובענות

"ידיד בית משפט" הוא אמצעי פרוצדורלי שדרכו רשאי צד שאינו אחד המדיינים הפורמליים בהליך השיפוטי להציג עובדות המצויות בידו ואת עמדתו בפני בית המשפט כדי לעזור לו במלאכתו השיפוטית (ישראל דורון ומנאל תותרי-גיוראן "לידתו והתפתחותו של ידיד בית משפט ישראלי" **עלי משפט** ה 65 (התשס"ו)). ארגוני זכויות אדם הם גורם מתאים לשמש כ"ידיד בית משפט" במקרים רבים. בפרשת קוזלי (מ"ח 7929/96 **קוזלי נ' מדינת ישראל**, פ"ד נג(1) 529 (1999)), קבע הנשיא ברק רשימה פתוחה של שיקולים שיש להביאם בחשבון בעת ההחלטה האם להתיר צירופו של "ידיד בית-משפט" להליך הדיוני, ביניהם: התרומה הפוטנציאלית של העמדה המוצעת, מהות הגוף המבקש להצטרף, מומחיותו, ניסיונו והיצוג שה"ידיד" מעניק לאינטרס שבשמו הוא מבקש להצטרף. התרומה הפוטנציאלית של מגני זכויות אדם לדיון משפטי יכולה להיות רבה לאור ניסיונם ומומחיותם באשר להשלכת הנושא הנדון על זכויות אדם. כמו כן, האינטרס שבשמו יבקשו להצטרף לדיון – הגנה על זכויות אדם במסגרת ההליך והנושא הנדונים – הינו אינטרס כבד משקל. כיום יש מספר חוקים מוגבל שהעניקו מעמד לארגונים ציבוריים לא ממשלתיים כתובעים וכ"ידידי בית-משפט". כך למשל סעיף 13 לחוק שוויון הזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988 העניק מעמד של "ידיד בית משפט" לארגון העוסק בזכויות נשים. לאור ההכרה בחשיבות ארגוני זכויות אדם להליך השיפוטי, יש מקום להוסיף סעיף כללי המחייב את בתי המשפט לתת משקל להיותו של המבקש מגן זכויות אדם בבואם להחליט בבקשה להגשת "ידיד בית משפט". **סעיף 15** להצעת חוק זו יחול על בקשות להצטרפות כידיד בית משפט על פי כל דין ולא רק במסגרת החוקים הספציפיים אשר עיגנו את מעמדם של ארגונים מסוג זה או אחר.

פרק ו' – חסינות

מטרת מוסד החסינות היא לאפשר לאנשי מקצוע מסוימים לבצע עבודתם נאמנה. היחסים בין אנשי מקצוע מסוימים ללקוחותיהם (למשל עורכי דין או רופאים) מצריכים דרגה גבוהה של אמון. אמון זה עלול להיסדק אם מעל לכל תקשורת בינם לבין לקוחותיהם ירחף החשש שמא המידע יימסר כראייה בבית משפט או בחקירה במשטרה. מוצע בזאת ש"מגן זכויות אדם" ייכלל גם הוא ברשימת אנשי המקצוע שעל עבודתם חל חסיון. זאת לאור חשיבות עבודתו ולאור העובדה שהוא עוסק בטיפול ובקידום זכויותיהם של בני אדם, עיסוק שלטובתו עליו להיחשף לעיתים למידע רגיש או סודי אשר קורבן זכויות האדם שפנה אליו אינו מעוניין בחשיפתו. בדומה ללקוחותיהם של עורך דין, פסיכולוגית או רופאה, קורבנות זכויות אדם (כגון פונים לקו החם של מרכזים להגנה מפני תקיפה מינית) מצפים ממגן זכויות האדם שעמו הם משוחחים לשמור בסוד את תוכן הדברים. החיסיון היחסי המוצע **בסעיף 16** להצעת החוק נועד להבטיח שקורבנות הפרות זכויות אדם לא יימנעו מלספר את סיפורם אך ורק בשל החשש כי הוא ייחשף לאחר מכן מפי מגן זכויות אדם במסגרת עדותו בפני המשטרה או בתי משפט. עם זאת, הסעיף מציע להטיל חסיון יחסי אשר בית המשפט יוכל להורות על הסרתו אם יסבור כי הדבר מחויב לשם עשיית צדק.

פרק ז' – שונות

סעיף 17 קובע חובה שמדינה תעניק למגן זכויות אדם ליווי וייעוץ משפטי בהליכים המשפטיים המתבצעים נגדו עקב פעילותו למען הגנה על זכויות אדם. בכך, אנו מכירים בעובדה שמגני זכויות אדם חשובים לניהול תביעות משפטיות ולכתבי אישום באופן משמעותי, דבר אשר יכול להכביד על פעילותם ולהביא אותם לקשיים כלכליים רבים.

זולת

לשוויון וזכויות אדם

זולת לשוויון וזכויות-אדם הושק במאי 2020. זהו מכון ייחודי המשלב מחקר וניתוח יחד עם פעילות אקטיביסטית ברשתות החברתיות ובתקשורת הממוסדת, וממצב את עצמו כגשר בין הזירה הפוליטית לחברה האזרחית. המחקרים של זולת בוחנים את מציאות הפוליטית והציבורית, אבל העבודה שלנו מסתכמת לא רק בזה. כמכון מחקר, אנחנו נאבקים באמצעות הצגת סדר יום אלטרנטיבי, עיצוב השיח הציבורי וקידום מדיניות וחקיקה שתקדם את ערכי הדמוקרטיה וזכויות אדם. אנחנו מייצגים תפיסה רחבה של זכויות-אדם, המתייחסת אל זכויות אוניברסליות, זכויות אזרחיות פרטיות וקולקטיביות, וזכויות חברתיות - כמכלול. לגישתנו, הזכויות השונות תלויות זו בזו ומחייבות זו את זו.

[קראו עוד בעמוד 'המטרה שלנו' באתר זולת](#)

מכון זולת לשוויון וזכויות אדם

נשיאה: זהבה גלאון

מנכ"לית: עינת עובדיה

ליצירת קשר: info@zulat.org.il

לאתר זולת: zulat.org.il

לתרומות: [אתר ישראל תורמת](#)